

//PESSOA, NIETZSCHE I EL LLENGUATGE.
MOVER-SE É VIVER, DIZER-SE É SOBREVIVER.//

ANDREA GRAUS FERRER
UNIVERSITAT POMPEU FABRA

///

PARAULES CLAU: Pessoa, Llibre del desassossec, Nietzsche, teoria del llenguatge, metafísica, Sensacionisme

RESUM: L'article pretén ser una breu aproximació a les reflexions que fa Pessoa del llenguatge, partint principalment del *Llibre del desassossec*. Com a suport a les reflexions de Pessoa es relaciona el text de Nietzsche *Sobre veritat i mentida en sentit extramoral*. El llenguatge en Pessoa és considerat un constructe social que envaeix la sensació i obliga al poeta a convertir-se en un fingidor, ja que per a ell les paraules no poden captar el sentiment íntim. El Sensacionisme pessoà és el procediment poètic –i lingüístic– a través el poeta intenta aproximar-se a la sensació tot menyspreant la metafísica de tot allò que no és conegut a través dels sentits. Per ser fidel a la sensació cal usar el llenguatge de manera més instintiva, com “l'home intuïtiu” de Nietzsche, com el nen, encara que això suposi vulnerar la gramàtica. Segons Pessoa i Nietzsche l'art és el medi idoni per a dur a terme aquest propòsit.

KEYWORDS: Pessoa, Book of disquiet, Nietzsche, language theory, metaphysics, Sensationism

ABSTRACT: This article presents a brief approximation on Pessoa's considerations about language according, basically, to his *Book of disquiet*. Nietzsche's text *On truth and lies in a non-moral sense* has been related in order to support Pessoa's considerations. Language is considered by Pessoa as a social construct that invades sensation and transforms the poet into a pretender, because for him words cannot transmit the very personal feeling. Sensationism is the poetic –and linguistic– procedure that Pessoa uses

to try to approximate to sensation while despising the metaphysics of everything that is not known through the senses. To stay honest with sensation one must use language more instinctively, like Nietzsche's "intuitive man", like the child, even though if it supposes not to care about grammatics. For Pessoa and Nietzsche art is the ideal environment for this purpose.

///

Per al poeta portuguès Fernando Pessoa (1888-1935) i el filòsof alemany Friedrich Nietzsche (1844-1900) el llenguatge –el pensament– seria quelcom del que no podem escapar-nos: “Es el sentimiento repentino de estar enclaustrándose en la celda infinita. ¿Hacia dónde imaginar la huida si la celda lo es todo?” (Pessoa, 2008: 130). Per a entendre l'assimilació llenguatge-pensament en Pessoa seria útil referir-nos a una imatge recurrent que utilitza el poeta, també molt present en la poesia del moment, que consisteix en el poeta solitari que des de la seva cambra –pensament– observa el món –vida– a través d'una finestra –llenguatge–. Quan el poeta es pregunta quina idea té de les coses es respon: “No lo sé. Para mí, pensar es cerrar los ojos / y no pensar. / Es correr las cortinas / de mi ventana (pero no tiene cortinas)” (Pessoa, 2007: 178). Així doncs, la manera de sentir i viure es veu mediatitzada –fins i tot invadida, com s'anirà veient– pel llenguatge que esdevé pensament, en tant que el pensament discorre de forma lingüística, fet que a Pessoa li incita “una voluntad de no querer tener pensamiento” (2008: 56) perquè, al cap i a la fi “vivir es no pensar” (Pessoa, 2008: 130).

A part d'assimilant el llenguatge al pensament, Pessoa i Nietzsche consideren que el llenguatge és un producte de l'intel·lecte. L'efecte més general que Nietzsche atribueix a l'intel·lecte és el fingiment, l'engany, la ficció –“el intelecto, maestro de la ficción” (Nietzsche, 2005: 65)–, un tema que Pessoa porta al límit amb la creació del diferents heterònims literaris, als quals més enllà del nom (Alberto Caeiro, Ricardo Reis, Álvaro de Campos etc.) i les obres que els adjudica a cadascú, dotà d'una *vida*, tot redactant-los curtes biografies i cartes astrals i donant-los veus pròpies a través de les quals, segons Pessoa, els heterònims debaten entre ells en discussions on Pessoa afirmava ser un mer espectador. No ha de sorprendre doncs que Pessoa anomenés al seu univers heteronímic *drama em gente*, l'origen del qual “reside en mi tendencia orgánica y constante a la despersonalización y a la simulación” (Pessoa, 2008: 41), tal com relata en una carta, escrita al 1935, dirigida al poeta Adolfo Casais.

En el *Llibre del desassossec* les reflexions entorn al llenguatge són molt semblants a les que planteja Nietzsche a *Sobre veritat i mentida en sentit extramoral*, on sotmet el llenguatge al seu mètode genealògic. En aquest últim text el llenguatge és descrit com la ficció a la qual l'ésser humà es veu relegat, ja que la vida gregària l'obliga a establir un “tractat de pau” on:

Se fija lo que desde entonces debe ser “verdad”, esto es, se inventa una designación de las cosas uniformemente válida y obligatoria, y la legislación del lenguaje proporciona también las leyes de verdad: pues aquí se origina por primera vez el contraste de verdad y mentira: el mentiroso utiliza las designaciones válidas, las palabras, para hacer aparecer lo irreal como real. (Nietzsche, 2005: 58).

El paràgraf anterior no només es refereix a la l'arbitrarietat del llenguatge, el qual s'ha de veure sotmès al consens, sinó que va més enllà i es planteja com, socialment, s'estableix un contracte pel qual el llenguatge designa el que és "real", el que és "veritat", oblidant que aquest és una ficció de l'intel·lecte i per tant no hi ha res d'intrínsecament real i vertader en ell.

Sobre el llenguatge i la mentida a la qual indueix a l'home – és producte de la ficció necessari per comunicar-nos- Pessoa comenta:

La mentira es simplemente el lenguaje ideal del alma, pues, así como nos servimos de palabras, que son sonidos articulados de una manera absurda, para traducir a un lenguaje real los más íntimos y sutiles movimientos de la emoción y el pensamiento, que las palabras por fuerza no podrán traducir, así nos servimos de la mentira y de la ficción para entendernos los unos a los otros, lo que con la verdad, propia e intransferible, no se podrá hacer nunca. (Pessoa, 1997: 256).

Malgrat tot Pessoa troba un cert sentit positiu a la ficció i la mentida que suposa el llenguatge –en el sentit que no pot transmetre la "veritat" més íntima– ja que, per a Pessoa, "fingir es amar. [...] Todos nos amamos los unos a los otros y la mentira es el beso que intercambiamos" (1997: 257).

Respecte la interpretació que fa Nietzsche del caràcter convencional del llenguatge que determina el que socialment serà "veritat", serà "real", Pessoa ho relata de manera semblant en un dels fragments que componen el *Llibre del desassossec*:

La civilización consiste en dar a una cosa un nombre que no le corresponde, y después soñar sobre el resultado. Y realmente el nombre falso y el sueño verdadero crean una nueva realidad. El objeto se hace realmente otro, porque lo hicimos otro. Manufacturamos realidades. La materia prima continúa siendo la misma, pero la forma, que el arte le dio, se aparta efectivamente de seguir siendo la misma. Una mesa de pino es pino pero también es mesa. Nos sentamos a la mesa, y no al pino. Un amor es instinto un instinto sexual, pero no amamos con el instinto sexual, sino con la presunción de otro sentimiento. Y esa presunción es, en efecto, otro sentimiento. (Pessoa, 2008: 82).

Aquí Pessoa torna a demostrar la seva preocupació pel que Nietzsche anomena la *cosa en sí* –en referència a Kant–¹. Tant Pessoa com Nietzsche es preocupen per la

¹ A *Sobre veritat i mentida en sentit extramoral* Nietzsche aborda el tema de la *cosa en sí* de la següent manera: "La 'cosa en sí' (esto sería precisamente la verdad pura y sin consecuencias) también es para el creador del lenguaje totalmente inaprehensible y en absoluto merece sus esfuerzos. Éste designa tan sólo las relaciones de las cosas con los hombres y para su expresión recurre a las metáforas más atrevidas." (Nietzsche, 2005:59). Aquestes metàfores són les que es creen a través del llenguatge malgrat que "con las palabras no se llega jamás a la verdad" (Nietzsche, 2005:59) ja que "creemos saber algo de las cosas mismas cuando hablamos de árboles, colores, nieve y flores y no poseemos, sin embargo, más que metáforas de las cosas, que no corresponden en absoluto a las esencialidades originarias." (Nietzsche, 2005: 59). Aquí Nietzsche utilitza la paraula "veritat" segons la definició que fa de la *cosa en sí* –"la verdad pura y sin consecuencias" (Nietzsche, 2005: 59)–, més endavant en l'article es citarà la definició que fa Nietzsche de la veritat en relació al llenguatge, on se la presenta com un constructe social.

El principal problema que Nietzsche troba en la *cosa en sí* és que l'home no la pot conèixer ja que li és inaccessible doncs "la naturaleza no conoce formas ni conceptos, ni tampoco, en consecuencia, géneros, sino solamente una X que es para nosotros inaccesible e indefinible" (Nietzsche, 2005:60). Per exemplificar aquesta idea Nietzsche diu que ni tan sols la percepció sensorial pot mostrar una autèntica

relació entre la realitat i el llenguatge, una construcció social i arbitrària basada en el consens que per Pessoa no només constitueix la realitat sinó que, segons es pot interpretar del fragment anterior, envaeix la sensació: “no amamos con el instinto sexual, sino con la presunción de otro sentimiento. Y esa presunción es, en efecto, otro sentimiento” (Pessoa, 2008: 82); i també en un altre fragment: “Nunca amamos a alguien en concreto. Amamos tan sólo la idea que nos formamos de alguien” (Pessoa, 2008: 130), idea que malgrat poder partir de sensacions o impressions es veu sotmesa al llenguatge per a *ser* pensament, fet que trunca el sentiment. És a dir, per a Pessoa el llenguatge mai podrà capturar la sensació “pura”, el sentiment íntim que hom voldria transmetre a través de la paraula –per exemple– amor i que en ser enclaustrat dins la paraula és, efectivament, un “altre sentiment”.

Sobre la mutació del propi sentiment a través del llenguatge i, especialment, en la literatura i l’art Pessoa opina:

El arte consiste en hacer sentir a los demás lo que nosotros sentimos, en liberarlos de ellos mismos, proponiéndoles nuestra personalidad como una especial liberación. Lo que siento, en la verdadera sustancia con la que lo siento, es absolutamente incomunicable; y cuando más profundamente lo siento, tanto más incomunicable es. Para que yo, pues, pueda transmitir a otro lo que siento, tengo que traducir mis sentimientos a su lenguaje, es decir, que decir tales cosas, como si fueran las que yo siento, que él, al leerlas, sienta exactamente lo que yo he sentido. Y como este otro es, por hipótesis de arte, no esta o aquella persona, sino todo el mundo, es decir, aquella persona que es común a todas las personas, lo que al final tengo que hacer es convertir mis sentimientos en un sentimiento humano típico, aunque lo haga pervirtiendo la verdadera naturaleza de aquello que he sentido. (Pessoa, 1997: 256).

El fragment anterior representa la reflexió en prosa que Pessoa fa en el seu poema *Autopsicografía*:

El poeta es un fingidor.
Finge tan completamente
que hasta finge que es dolor
el dolor que en verdad siente.

Y, en el dolor que han leído,
a leer sus lectores vienen,
no los dos que él ha tenido
sino sólo el que no tienen.

Y así en la vía se mete,
distrayendo la razón,
y gira, el tren de juguete
que se llama el corazón.
(Pessoa, 2007: 126)

realitat, ja que humans i animals la percebem diferent través dels sentits, sense que una percepció sigui més vàlida que l’altra: “[Al hombre]Ya le cuesta trabajo reconocer ante sí mismo que el insecto o el pájaro perciben otro mundo completamente diferente al del hombre y que la cuestión de cuál de las dos concepciones del mundo es más correcta carece totalmente de sentido, puesto que para ello tendría que medirse con el criterio de la *percepción correcta*, esto es, un *criterio que no se dispone*.” (Nietzsche, 2005: 62).

És a dir, en l'art el sentiment de l'artista cau en la impostura ja que s'ha "d'universalitzar" –per exemple, a través del llenguatge– per a poder ésser transmès al lector/espectador. D'aquí que el poeta sigui necessàriament un fingidor que es veu obligat a "fingir" –a reinterpretar a través del llenguatge– el sentiment que sent per a intentar-lo copsar en el poema, com diu Pessoa: "Son intransmisibles todas las impresiones salvo si las hacemos literarias" (2008: 134). Així, el sentiment que resta en l'obra no és el que l'artista sent sinó un sentiment estètic que ha passat almenys per dues transformacions: la interpretació que fa l'artista del propi sentiment per transmetre'l al lector/espectador, i la interpretació que fa lector/espectador del sentiment del poema.

La relació sentiments-llenguatge ha estat estudiada des de moltes perspectives, entre elles des de la Psicologia discursiva que ha rebut varies influències, passant per Wittgenstein i les seves reflexions sobre els *jocs del llenguatge*, Austin i la seva *Teoria sobre els actes de parla*, l'etnometodologia de Garfinkel, l'anàlisi del discurs de Potter i Wetherell, la semiologia de Saussure o l'hermenèutica de Gadamer (Garay et al. 2003).

La Psicologia discursiva també tindria una concepció nietzscheana del llenguatge com a producte de i per a la interacció humana, agent actiu i constructor de realitats i veritats consensuals. Tot i així, no es consideraria l'essencialisme de la *cosa en sí* sinó que des d'aquesta perspectiva i en relació a Gadamer *tot és llenguatge*, constitutiu i constituent de la realitat. En aquest sentit, no es creu que la paraula sigui la representació de l'objecte sinó que en la creació de la paraula es crea l'objecte, es crea la idea de que la paraula representa quelcom extern (Garay et al. 2003). Aquesta idea podria procedir d'una sèrie de reverberacions històriques que partirien de la creença renaixentista de que la paraula és creadora, és a dir, que en ella es materialitza l'essència de la cosa que anomena. Així, paraules diferents materialitzen coses diferents, d'aquí la importància que tenia per als renaixentistes la cerca del nom primer de les coses, fet que en Lorenzo Valla² es veu reflexat en la insistència per recuperar el text del Nou Testament en la seva llengua original enlloc de seguir utilitzant les traduccions llatines del moment (Garcia, 1986). Si anem encara més enllà, la idea que en la paraula es materialitza la cosa ja es trobava present en els *Llibres hermètics*, dels quals Ficino va fer la primera traducció a Occident durant el Renaixement. La tradició hermètica imaginava la paraula de Déu emergint de la seva boca, condensant-se i materialitzant-se en la realitat a través de la paraula pronunciada, com en el conegut passatge del Gènesi on Déu va dir "que es faci la llum" i la llum es va fer (Gen 1, 3) (Garcia, 1986).

Tornant a la Psicologia discursiva i a la relació sentiments-llenguatge, i assumint tot el dit fins ara, aquesta perspectiva defensa que, per exemple, algú que no sigui portuguès no sent *saudade* ja que no és portuguès, és a dir, ja que la *saudade* no forma part del seu llenguatge i per tant no constitueix la seva realitat.

Cal aclarir que tant Nietzsche com Pessoa, malgrat pensar que en la paraula es creava una representació falsa –encara que necessària– de la realitat, no van dubtar que el llenguatge depèn de l'ús i no és una entitat en sí mateixa, d'aquí que la creativitat de la persona que l'usa sigui tan important a l'hora de fer del llenguatge un representant més

² Lorenzo Valla (1407-1457) formaria part del primer humanisme. En la seva obra més discutida: *De voluptate* (1431), presenta la seva particular unió entre cristianisme i epicureïsmes (els interessats poden consultar: Ofray, Michel. *El cristianismo hedonista*. Barcelona: Anagrama. 2007 pp.129-160).

fidel d'aquesta "veritat intransferible". Aquest fet fa que moltes vegades sigui necessari transcendir les normes i les convencions de la llengua, com es veurà més endavant.

1. La metafísica segons Pessoa: el llegat de Nietzsche

Seguint l'estela de Nietzsche, en el *Llibre del desassossec* Pessoa també s'enfronta a la metafísica entesa com l'herència de Plató en el pensament occidental³:

La metafísica siempre me pareció una forma prolongada de locura latente. Si conociéramos la verdad, la veríamos; todo lo demás es sistema y alrededores. Si lo pensamos bien, nos basta la incomprendibilidad del universo; querer comprender es ser menos que hombres, porque ser hombres es saber que no se comprende. (Pessoa, 2008: 104).

Per a Pessoa la veritat només es podria conèixer a través dels sentits: "si conociéramos la verdad, la veríamos" (Pessoa, 2008: 104). La veritat que els humans diem conèixer és el que Nietzsche anomena:

Un ejército móvil de metáforas, metonimias, antropomorfismos, en una palabra, una suma de relaciones humanas que han sido realizadas, extrapoladas, adornadas poéticamente y retóricamente y que, después de un prolongado uso, a un pueblo le parecen fijas, canónicas, obligatorias. (Nietzsche, 2005: 104)

Llavors, el que caldria comprendre es la ficció del llenguatge, o el que és el mateix: "saber que no se comprende" (Pessoa, 2008: 104), ja que l'entramat del llenguatge configura, segons Pessoa i Nietzsche, una realitat incapaç de copsar la veritat de les coses, les quals per Pessoa només es podrien aprehendre a través dels sentits. "Ser home" per Pessoa és entendre aquest doble joc, saber que com a humans, amb el llenguatge, ens trobem sempre vivint una ficció.

A la metafísica Pessoa hi contraposa el Sensacionisme, un "isme" desenvolupat amb el seu amic i poeta Mário de Sá-Carneiro. El Sensacionisme en Pessoa es troba

³ La centralitat que ha anat adquirint en la societat contemporània el pensament i la raó és per Pessoa i Nietzsche el gran error. Al respecte Pessoa anomena que "pasar de los fantasmas de la fe a los espectros de la razón no es más que ser trasladado de celda" (Pessoa, 2008: 46). Tant Pessoa com Nietzsche són fidels a la Grècia arcaica o, en tot cas, als corrents estoics o epicuris de l'època hel·lenística que recuperen a pensadors com ara Heràclit. En Pessoa l'exemple més clar és l'heterònim Ricardo Reis i el seu neopaganisme, les odes del qual són les millor considerades per Àngel Crespo, gran coneixedor de l'obra pessoana que reconeix en Ricardo Reis el que ell anomena un "epicureïsmo trist" (2007: 55). En defensa a la Grècia arcaica i contra el racionalisme de la clàssica Nietzsche adverteix: "La luz diurna más deslumbrante, la racionalidad a cualquier precio, la vida lúcida, fría, previsor, consciente, sin instinto, en oposición a los instintos, todo esto era sólo una enfermedad distinta." (1982a: 43), malaltia que, segons Nietzsche, en Plató i Sòcrates va tenir el seu brot més agut, del qual la humanitat encara no s'ha recuperat, d'aquí que insisteixi: "más razón hay en tu cuerpo que en tus pensamientos" (Nietzsche, 1982b: 71), una màxima que bé podria haver estat un vers de Pessoa, així com no ens sorprendria trobar aquest vers del l'heterònim pessoà Alberto Caeiro entre els aforismes de Nietzsche: "Hay suficiente metafísica en no pensar en nada." (Pessoa, 2007: 177).

sobretot representat a través del seu heterònim Alberto Caeiro⁴, al qual tant la resta d'heterònims com el mateix Pessoa anomenaven “el Mestre”. El procediment del Sensacionisme es basa en intuir la sensació a través del poema –només intuir, ja que com s’ha comentat Pessoa veia impossible copsar totalment la sensació a través del llenguatge–. El poeta presenta la realitat a través dels sentits en una clara voluntat de presentar les coses *com són* i no buscar en elles res més del que són, de manera que la metafísica es considera un pensament malalt i s’intenta trencar amb l’herència de Plató:

Porque el único sentido oculto de las cosas
es que no tienen ningún sentido oculto.
Es más extraño que todas las extrañezas
y que los sueños de todos los poetas
y que los pensamientos de todos los filósofos,
que las cosas sean verdaderamente lo que parecen ser
y no haya nada que comprender.
(Pessoa, 2007: 191)

Són els humans els que a través del llenguatge intenten afegir un sentit a les coses, fer que semblin quelcom més enllà del que són –“las cosas no tienen significación: tienen existencia” (Pessoa, 2007: 191)–; com expressa Nietzsche de manera anàloga: “quien no sabe introducir su voluntad en las cosas, introduce en ellas al menos un *sentido*: es decir, cree que hay allí dentro una voluntad (principio de la ‘fe’)” (Nietzsche, 1982a: 32).

Una màxima sensacionista seria: “Moverse es vivir, decirse es sobrevivir” (Pessoa, 2008: 38). És a dir, viure és sentir –fet que no deixa de sorprendre en Pessoa si pensem en tot l’univers heteronímic en que es trobava immers, univers que si bé tenia grans representats del Sensacionisme com Alberto Caeiro, el propi Caeiro no deixa de ser en el fons una ficció del llenguatge, del pensament pessoà–. Sobre el fet de que viure és sentir en el *Llibre del desassossec* Pessoa escriu: “Decían los argonautas que navegar es preciso, mas vivir no es preciso. Argonautas nosotros de la sensibilidad enfermiza, digamos que sentir es preciso, mas que no es preciso vivir.” (2008: 141-142). Pessoa es refereix a que si vivim és necessari sentir, de tal manera que allò transcendental, allò imprescindible, és sentir, i si no sentim, no precisem viure; sobre això adverteix: “¿El esfuerzo de sentir? ¡El esfuerzo de tener que sentir!” (Pessoa, 2008: 152). Llavors, per Pessoa el pensament l’allunya de l’existència que desitjaria –“pensar es no saber existir” (Pessoa 2008: 126)–, basada en la sensació, en la inconsciència del nen, un altre referent nietzscheà, ja que “No saberse de sí mismo es vivir. Saber mal de sí mismo es pensar” (Pessoa, 2008: 51).

En relació a la dialèctica pensament-sentits Pessoa reconeix que els sentits són la manera en que s’ha de viure, fins i tot la manera en que s’ha de pensar, perquè al final pensar, per a Pessoa, és sentir: “Tanto enredo del alma con las sensaciones, de los pensamientos con el aire y el río, para decir que me duele la vida en el olfato y en la

⁴ L’obra d’Alberto Caeiro és el poemari *O guardador de rebanhos*, el qual segons Pessoa va ser escrit d’una tirada durant la que anomenà “nit gloriosa” del 8 de març de 1914, quan el poeta va dir ser “abduït” per una veu poètica que significà el naixement de l’heterònim Alberto Caeiro. Malgrat tot, molts poemes de *O guardador de rebanhos* daten de 1911 o posterior, fet que demostra la voluntat de Pessoa de crear un relat dramàtic o teatral de la realitat que lligui amb la constant ficció del jo.

conciencia” (Pessoa, 2008: 97). Sobre aquest fragment del *Llibre del desassossec* trobem el seu anàleg en un poema d’Alberto Caiero: “Pienso con los ojos y los oídos / y con las manos y los pies / y con la nariz y la boca. / Pensar una flor es verla y olerla / y comerse una fruta es conocer su sentido.” (Pessoa, 2007: 181).

Per tots aquest motius la metafísica seria enemiga del Sensacionisme fins al punt que, en Pessoa, l’abandó per part de la societat de la sensació pel pensament és descrit com una penitència on s’admet: “Sé que fui error y descamino, que nunca viví, que existí sólo porque llené tiempo con conciencia y pensamiento.” (Pessoa, 2008: 50), fet que fa que al final Pessoa només desitgi “un hálito de música o de sueño, algo que haga casi sentir, algo que haga no pensar” (Pessoa 2008: 38).

Per a Pessoa la metafísica explica el fet que “toda la vida del alma humana es un movimiento en la penumbra. Vivimos en medio de un crepúsculo de la conciencia, nunca seguros de lo que somos o de lo que creemos ser” (Pessoa 2008: 80). Aquí veiem que es torna a utilitzar la metàfora de la llum solar tan present en els poemes d’Alberto Caiero, l’heterònim sensacionista que troba la seva força en aquesta llum: “Porque la luz del sol vale más que los pensamientos / de todos los filósofos y todos los poetas” (Pessoa, 2007: 178). Però fins i tot la llum solar passaria per les transformacions del pensament i del llenguatge i deixaria de ser el que és quan hom és guia per la metafísica i no pels sentits: “Quien está al sol y cierra los ojos / empieza a no saber lo que es el sol / y a pensar muchas cosas calurosas.” (Pessoa, 2007: 178). La metafísica ens allunya tant de la realitat de les coses que en el *Llibre del desassossec* “un ocaso es un fenómeno intelectual” (Pessoa, 2008: 92).

2. El nen i l’home intuïtiu: creadors de metàfores

El nen, la tercera transformació de l’esperit en *Així parlà Zarathustra* seria l’ideal del Sensacionisme. En relació al llenguatge, l’esperit del nen es troba encarnat en l’home intuïtiu de *Sobre veritat i mentida en sentit extramoral*. Nietzsche contraposa l’home intuïtiu al racional. El racional és aquell que, segons Nietzsche, viu en la seva catedral de conceptes, catedral que en realitat està construïda sobre un mar inestable. El racional pensa i usa el conceptes de manera estàtica i parla de la seva catedral del llenguatge com si fos una realitat preexistent i per tant descoberta però immutable. L’èsser humà intuïtiu, pel qual Nietzsche aposta, és aquell que reconeix l’arbitrarietat del signe i es permet crear noves metàfores, aquell qui comprèn que veritat i mentida en sentit extramoral són “jocs de llenguatge” que després s’han oblidat com a tals.

Segons Nietzsche en l’home hi ha un impuls fonamental vers la formació de metàfores “que en ningún momento se puede eliminar porque con ello se eliminaría al hombre mismo” (Nietzsche, 2005: 64). Aquest impuls creador no està ni limitat ni domat per la estricta catedral de conceptes que ha volgut crear un món fix i estable, per contra:

Dicho impulso se busca para su actividad un campo nuevo i un cauce distinto y los encuentra en el mito y, de modo general, en el arte. Constantemente confunde las rúbricas y las celdas de los conceptos introduciendo nuevas extrapolaciones, metáforas y metonimias; constantemente muestra el deseo de configurar el mundo existente del hombre despierto haciéndolo tan multicolor, irregular e inconsecuente, inconexo,

encantador y eternamente nuevo como lo es el mundo de los sueños. En sí, ciertamente el hombre despierto tan sólo tiene claro que está despierto gracias al rígido y regular tejido conceptual y, justamente por eso, llega a la creencia de que está soñando si, en alguna ocasión, ese tejido conceptual es desgarrado por el arte. (Nietzsche, 2005: 64).

En la línia d'aquest creador de metàfores, de l'home intuïtiu que descriu Nietzsche, en el *Llibre del desassossec* trobem un fragment que recolza aquesta idea d'usar el llenguatge de manera més intuïtiva i no de forma estàtica: “decir lo que se siente exactamente como se siente –con claridad, si es claro; oscuramente, si es oscuro; confusamente, si es confuso–; comprender que la gramática es un instrumento, y no una ley” (Pessoa, 2008: 101). Respecte aquest fet d'usar la gramàtica com a instrument per aproximar-nos, en la mesura del possible, a la realitat i la sensació a través del llenguatge en comptes de seguir allunyant-nos, Pessoa argumenta:

Supongamos que veo frente a nosotros una muchacha de maneras masculinas. Un ser humano vulgar dirá: “Aquella muchacha parece un chico”. Otro ser humano vulgar, ya más próximo a la conciencia de que hablar es decir, dirá de ella: “Aquella muchacha es un chico”. Otro más, igualmente consciente de los deberes de la expresión, pero más animado por el apego a la concisión, que es la lujuria del pensamiento, dirá de ella: “Aquel chico”. Yo diré: “Aquella chico”, violando la más elemental de las reglas de la gramática, que ordena que haya concordancia de género y número entre el sustantivo y el adjetivo. Y habré dicho muy bien; habré hablado en absoluto, fotográficamente, lejos de la vulgaridad, de la norma y la cotidianidad. No habré hablado: habré dicho. (Pessoa, 2008: 101-102).

En el fragment anterior Pessoa representa l'home intuïtiu de Nietzsche, aquell que “diu”, que expressa com sent i veu, en comptes de “parlar”, que seria el que faria l'home racional en usar el llenguatge en la manera establerta i convencional, encara que més imprecisa. En aquest sentit, l'home racional de Nietzsche seria “l'ésser humà vulgar” que segons Pessoa es conformaria en dir que “aquella noia sembla un noi”, sense transgredir cap norma gramatical, com “l'home despert” del qual parlava Nietzsche, pres en la seva cel·la conceptual que l'art, a través d'un ús del llenguatge “irregular e inconsecuente, inconexo, encantador y eternamente nuevo” (Nietzsche, 2005: 64) aconseguix fer trontollar.

Seguint amb el creador de metàfores, Pessoa desplega tota la seva mestria quan en el *Llibre del desassossec* descriu una espiral:

La mayoría de las personas padecen de no saber decir lo que piensan y ven. Dicen que no hay nada más difícil que definir en palabras una espiral: es necesario, dicen, dibujar en el aire, con la mano y sin literatura, el gesto ascendente y ordenadamente enrollado con el que aquella figura abstracta de los muelles o de algunas escaleras se manifiesta a nuestros ojos. Pero, siempre que nos acordemos de que decir es renovar, podremos definir sin dificultad una espiral: es un círculo que sube sin llegar nunca a acabarse. Sé muy bien que la mayor parte de la gente no se atrevería a definirla así, porque supone que definir es decir lo que los otros quieren que se diga, y no lo que es preciso decir para definir. Lo diré de otro modo: una espiral es un círculo virtual que se desdobra subiendo sin nunca realizarse por completo. Pero no, la definición sigue siendo abstracta. Buscaré lo concreto, y todo podrá verse: una espiral es una serpiente sin serpiente enroscada en torno a nada. (Pessoa, 2008: 134).

És interessant aquesta concepció de Pessoa compartida amb Nietzsche sobre el fet que “dir és renovar”. Per a Pessoa, aquell qui sap “dir” i que no només “parla”, o sigui, aquell que no es val només dels convencionalismes del llenguatge sinó que s’atreveix a “dir” tal i com pensa, veu i sent, és el nen: “Los niños son muy literarios porque dicen tal como sienten y no tal como deben sentir según otra persona” (Pessoa, 2008: 134), i això per Pessoa es fonamental ja que “¡Decir! ¡Saber decir! ¡Saber existir a través de la voz escrita y de la imagen intelectual! Todo esto es lo que en la vida vale” (Pessoa, 2008: 134)⁵.

El tema del nen es relaciona amb el Sensacionisme, amb la novetat, el viure l’instant intensament: “Borrar todo el cuadro de un día para otro, ser nuevo con cada madrugada, en una revirginidad perpetua de la emoción –esto, y sólo esto, vale la pena ser o poseer, para ser o poseer lo que imperfectamente somos.” (Pessoa, 2008: 114). L’esperit del nen encarna aquest anhel de Pessoa de no ser més del que es pot ser en el moment, sense sentir la imposició del temps que l’angoixa: “Vivo siempre en el presente. El futuro lo desconozco. El pasado ya no lo tengo. Me pesa el uno como la posibilidad de todo, y el otro como la realidad de nada.” (Pessoa, 2008: 120). Aquesta actitud, aquestes ganes de ser desposseït de tot allò prescindible, es relaciona amb “l’estètica de l’abdicació” que es relata en el *Llibre del desassossec* i que Pessoa resumeix dient: “No pedí a la vida otra cosa salvo que no me exigiera nada” (2008: 150). En aquesta abdicació hi ha una clara voluntat de:

Abandonar todos los deberes, incluso los que no nos exigen, repudiar todos los hogares, incluso los que no fueron nuestros, vivir de lo impreciso y del vestigio, entre grandes púrpuras de locura, y encajes falsos de majestades soñadas... Ser algo que no sienta el peso de la lluvia exterior, ni la congoja del vacío íntimo... Errar sin alma ni pensamiento, sensación en sí-misma, por caminos bordeando montañas por valles sumidos entre laderas empinadas, lejano, inmerso y fatal... Perderse entre paisajes como cuadros. No-ser a lo lejos y en colores... (Pessoa, 2008: 53).

Malgrat Pessoa defensi l’abdicació, el desig de diluir-se en el jo per “no-ser” –dissolució en gran part propagada a partir dels múltiples heterònims–, o afirmi la impossibilitat de transmetre allò “vertader” –sensació– a través del llenguatge, en el *Llibre del desassossec* es proposa tota una gesta literària: “Dar a cada emoción una personalidad, a cada estado del alma un alma.” (Pessoa, 2008: 37).

En conclusió, en l’univers pessoà el llenguatge s’assimila al pensament en tant que aquest transcorre de manera discursiva. Com explica Nietzsche a *Sobre veritat i mentida en sentit extramoral*, el llenguatge per a Pessoa també es tracta d’un constructe social arbitrari que constitueix una realitat que no només afecta a allò abstracte sinó que envaeix la sensació i els sentiments, com diu Pessoa: “Todo es artificio, pero el artificio ni siquiera es nuestro” (2008: 90), “nostre” en un sentit propi, personal, doncs el llenguatge és producte d’aquest “tractat de pau” comunitari del que parlava Nietzsche, a través del qual s’establí el que seria “real”, el que seria “veritat”. D’aquí que l’artista es converteixi en un fingidor –en paraules de Pessoa–, doncs amb el llenguatge es crea una

⁵ Per un enfocament cognitiu sobre la creativitat en els nens, i més concretament en relació als nens com a creadors de metàfores es pot consultar el capítol “El niño es el padre de la metáfora” dins el llibre: Gardner, H. *Arte, mente y cerebro. Una aproximación cognitiva a la creatividad*. Barcelona: Paidós. 2005

ficció que no pot captar la sensació que Pessoa voldria expressar, per exemple, a través dels seus poemes. Aquesta impossibilitat és la que s'intenta superar amb el Sensacionisme. Amb el Sensacionisme Pessoa utilitza el llenguatge per trencar amb la metafísica de Plató que l'allunya de la sensació i que busca un sentit ocult en les coses que, com també afirma Nietzsche, no amaguen cap sentit. L'ús del llenguatge que Pessoa defensa és equivalent al que proposa Nietzsche en descriure "l'home intuïtiu": cal prescindir dels convencionalismes quan aquests frenen l'expressió i, a través de l'art i amb la creació de noves metàfores, utilitzar el llenguatge de forma més instintiva, com ho fa el nen: dir les coses tal com es senten i no tal com s'haurien de dir, encara que això suposi la vulneració de les normes gramaticals; com deia Pessoa: "Obedezca a la gramática quien no sabe pensar lo que siente. Sírvase de ella quien sabe mandar en sus expresiones." (2005: 102).

///BIBLIOGRAFIA///

- GARAY, Ana; Iñiguez, L. y Martínez L. M. "La perspectiva discursiva en Psicología Social" *Subjetividad y procesos cognitivos*, 2003.
- GARCIA, Emilio. *El Renacimiento: humanismo y sociedad*. Madrid: Cincel, 1986
- GARDNER, Howard. *Arte, mente y cerebro. Una aproximación cognitiva a la creatividad*. Barcelona: Paidós, 2005
- NIETZSCHE, Friedrich. *Crepúsculo de los ídolos*. Trad. pròleg i notes d'Andrés Sánchez. Madrid: Alianza, 1982a
- NIETZSCHE, Friedrich. *Así habló Zaratustra*. Trad. estudi preliminar i notes de Juan Carlos García-Borrón. Madrid: Alianza, 1982b
- NIETZSCHE, Friedrich. *Sobre verdad y mentira en sentido extramoral*. Trad. Joan B. Llinares i Germán Meléndez. Valencia: Diálogo, 2005
- PESSOA, Fernando. *El libro del desasosiego*. Trad. i notes de Perfecto E. Cuadrado. Barcelona: Acantilado, 2008
- PESSOA, Fernando. *El libro del desasosiego*. Trad. pròleg i notes d'Ángel Crespo. Barcelona: Seix Barral, 1997
- PESSOA, Fernando. *Antología poética. El poeta es un fingidor*. Trad. i introducció d'Ángel Crespo. Madrid: Espasa Calpe, 2007
- POTTER, Jonathan. "Hacer que la psicología sea relevante". *Discurso y sociedad* Vol. (2) 1 2008. Pàg. 187-200

